

**MOTERŲ TEISIŲ RAIDA LIETUVOJE: KONSTITUCINIS PRIPAŽINIMAS,
POLITINIO LYGIATEISIŠKUMO SIEKIS****Toma Birmontienė ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas t.birmontiene@lrkt.lt*

Pateikta 2006 m. spalio 30 d., parengta spausdinti 2006 m. lapkričio 27 d.

Santrauka. Moterų lygiateisiškumas Lietuvoje yra svarbus teisės, istorijos, politikos, sociologijos ir kitų mokslų klausimas, kuris visų šių mokslų tiriamas skirtingais aspektais, tačiau turi nemažai sąlyčio taškų. Šio straipsnio tikslas – pažvelgti į moterų lygiateisiškumo įtvirtinimo raidą politikoje teisės požiūriu. Straipsnyje stengiamasi atskleisti ir kai kuriuos svarbius istorinius faktus, kurie lėmė vienos esminių moterų politinių teisių, rinkimų teisių, pripažinimą ir konstitucinį įtvirtinimą. Autorė straipsnyje bando naujai pažvelgti į kai kuriuos Lietuvos istorijos faktus ir teigia, kad rinkimų teisės moterims Lietuvoje buvo pripažintos anksčiau nei daugelyje Europos valstybių. Tai sietina su 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimais. Aiškinant tokios teisės pripažinimą, jau 1905 m. atkreiptas dėmesys į tai, kad moterų politinių teisių pripažinimo siekis sutapo su bendromis pastangomis XX a. pradžioje atkurti valstybingumą ir vertintinas kaip integrali demokratinės valstybės kūrimo proceso dalis. Straipsnyje nagrinėjami įvairūs rinkimų teisės konstituciniai ir teisiniai aspektai, pirmųjų moterų parlamentarių veikla siūlant 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos straipsnių bei įstatymų projektus. Nors straipsnio pagrindinis akcentas – rinkimų teisės moterims pripažinimas ir šios teisės įgyvendinimas XX a. pradžioje, autorės nuomone, analizuojant moterų teisių raidą teisiniu aspektu būtina atkreipti dėmesį į išskirtinę Lietuvos Statutų reikšmę moterų teisių raidai. Straipsnyje trumpai apžvelgtos ir kai kurios šiuolaikinės moterų teisių raidos tendencijos.

Pagrindinės sąvokos: moterų teisės, istorinė raida, lygiateisiškumo principas.

ĮŽANGINĖS PASTABOS

Moterų teisės Lietuvoje – svarbus ne tik teisės klausimas [1]. Istorškai daugelį šimtmečių moterų teisinis statusas buvo siejamas su jų turtinėmis, ypač paveldėjimo, teisėmis, su teise laisva valia ištekėti ir auklėti nepilnamečius vaikus. Moterų pilietinės teisės nebuvo plėtojamos, o jų politinės teisės ilgą laiką nebuvo pripažįstamos. Moterų politinio lygiateisiškumo siekis siejamas su žmogaus teisių doktrinos pokyčiais, konstituciniu lygiateisiškumo įtvirtinimu XX a. pradžioje.

**I. MOTERŲ TEISIŲ ISTORINĖ RAIDA.
LIETUVOS STATUTAI**

Lietuva gali būti laikoma valstybe, išsiskiriančia tuo, kad joje gana anksti imta formuoti žmogaus teisių doktrina. Ši doktrina buvo kuriama kaip europinės kultūros dalis, grindžiama to meto prigimtinių teisių nuostatomis. Jau XVI a. pradžioje formavosi teisinė žmogaus teisių samprata, formuluota pirmojoje Lietuvos kodifikacijoje – 1529 m. Pirmajame Lietuvos Statute. Jame atsispindėjo kai kurie to meto luominei visuomenei itin demokratiški principai. Statuto preambulėje nurodyta, kad jis skirtas visiems pavaldiniams, kad ir kokio luomo jie būtų. Jo 9 straipsnyje minima, kad visi turi būti teisiškai lygiai ir vienodai pagal vieną rašytinę teisę, taigi minėti principai artino prie teisinės lygybės.

* Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėja, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros profesorė.

Pirmojo Lietuvos Statuto atsiradimui įtakos turėjo tai, kad XVI a. Europoje susidomėta teisės kodifikacija, sietina su teisės vertės suvokimu, valstybės suverenumo doktrina, teisės unifikavimo tendencijomis [2]. Galima pritari ti kai kurių autorių nuomonei, kad Lietuvoje buvo atlikta pirmoji Europoje visuotinė įstatymų kodifikacija [3] – 1529 m. priimtas Pirmasis Lietuvos Statutas, kuris apėmė konstitucinę, civilinę, šeimos, baudžiamąją, procesinę, medžioklės, žemės, karo teisę. Pirmąjį Lietuvos Statutą sudarė 282 straipsniai [4]. Iš esmės jame buvo kodifikuotos visos teisės šakos, kurios tada buvo žinomos. Pirmasis Lietuvos Statutas ir vėlesnės jo redakcijos (1566 m. buvo priimtas Antrasis Lietuvos Statutas, 1588 m. – Trečiasis Lietuvos Statutas, kuris su tam tikrais pakeitimais, išskyrus jo konstitucines nuostatas, galiojo iki 1848 m.) įvairiais aspektais reglamentavo moterų teises. Lietuvos Statutai buvo svarbus Lietuvos luominės visuomenės teisės šaltinis, įtvirtinęs valstybės suverenumą, didžiojo kunigaikščio ir Ponų tarybos valdžią, luominės bajorų laisves. Ši teisės kodifikacija atspindėjo ir kai kuriuos svarbius moterų teisių aspektus.

Pirmojo Lietuvos Statuto ketvirtasis skyrius „Apie moterų lytį ir apie merginų ištekimą“ laikytinas išskirtiniu, nes moterų teisių klausimai jame pateikti kaip savarankiška teisės sritis. Šis skyrius reglamentavo moterų turtines teises, bajorių kraitį ir dovį. Pirmasis Lietuvos Statutas garantavo bajoraitės teisę į kraitį, o ištekėjusios bajorės – į dovį. Daug dėmesio jame skirta našlės turtiniam statusui – jos teisėms į šeimos turtą ir nepilnamečių vaikų globą. Našlė galėjo valdyti visus velionio vyro dvarus ir būti nepilnamečių vaikų globėja (tuo atveju, jeigu vyras nepilnamečiams vaikams ir jų turtui nebuvo paskyręs globėjo). Moterų turtinės teisės ypač saugotos – buvo garantuojamas dvarų, kuriuose užrašytas moters dovis, neliečiamumas, vyras neturėjo teisės tokių dvarų nei įkeisti, nei atiduoti už skolą, nei kitaip prarasti. Pirmojo Lietuvos Statuto normose nuotakos tėvų įsakmiai reikalauta pasirūpinti, kad būsimasis vyras užrašytų dovį. Šis Statutas sūnams ir dukterims neužtikrino visiškai lygios turto paveldėjimo teisės, tačiau motinos turtą jie paveldėdavo lygiomis teisėmis. Kraitis buvo įteisintas kaip tėvonijos paveldėjimo forma. Skirti kraitį buvo privaloma, todėl mergina galėjo jį išsireikalauti per teismą. Kita vertus, ji galėjo jį ir prarasti – jei ištekėtų be tėvų arba giminaičių sutikimo arba įžeistų tėvą arba motiną, tačiau tokius faktus būtinai reikėjo įrodyti. Konkretus kraičio dydis priklausė nuo tėvo valios, tačiau Pirmajame Lietuvos Statute buvo nurodyta, kad, tėvui nepareiškus atitinkamos valios, kraičio dydis visoms dukterims turi būti vienodas. Nuotakos kaip kraitį galėjo gauti ir dvarus. Teisė nevaržomai sudaryti santuokas didikų ir bajorų luomo moterims pirmą kartą buvo suteikta 1387 m. Jogailos privilegijoje. Nuorodų apie besąlygišką tėvų arba globėjų valią, primetamą moteriai, sudarant santuoką, nerandame ir Lietuvos statutuose [5].

Pirmasis Lietuvos Statutas formaliai suteikė bajorėi teisę ištekėti savo valia, jame netgi buvo nuostatos, draudžiančios ištekinti bajorės prievarta, be jų sutikimo. Statuto ketvirtojo skyriaus 15 straipsnyje buvo nustatyta, kad valdovas pasižada ir įsipareigoja „kunigaikštie-

nių, ponių našlių, kunigaikštyčių, panelių ir merginų laisves saugoti ir prievarta, be jų valios už nieko neturi jų ištekinti“ tačiau, leidžiant bajorėms tekėti „už ko panorėtų“, vis dėlto buvo priedašas, įpareigojantis jas „pasitarti su savo bičiuliais“. Ši moters teisė vertintina kaip svarbi privilegija, jos laisvė. Antrajame ir Trečiajame Lietuvos Statutuose šią bajorių garantiją sustiprino valdovo pažadas saugoti moterų „kaip laisvų žmonių“, laisves [6]. Taigi Lietuvos Statutuose moterims ir vyrams nebuvo suteikta vienodų teisių, tačiau buvo garantuojamos bajorių turto paveldėjimo ir žemėvaldos teisės, taip pat kai kurios asmeninės laisvės.

Kai kurie moterų teisių klausimai buvo reglamentuoti ir kituose Pirmojo Lietuvos Statuto skyriuose. Buvo ginamas moterų orumas, kai kuriais atvejais teisinės atsakomybės dydis nusikaltimą moteriai padariusiems asmenims nepriklausė nuo moterų luominės padėties; pavyzdžiui, reglamentuojant atsakomybę už išžaginimą Pirmojo Statuto septinto skyriaus straipsnyje buvo nustatyta vienoda bausmė už moterų „kokios bebūtų padėties pradėdant nuo aukščiausios iki žemiausios“, išžaginimą, o įrodžius nusikaltimą teisme, asmuo turėjo būti baudžiamas mirties bausme. Reikia pažymėti, kad buvo numatyta ir alternatyva: panorėjusi nukentėjusioji galėjo ištekėti už kaltininko.

II. MOTERŲ SAJŪDIS IR LYGIŲ TEISIŲ SIEKIS XX A. PRADŽIOJE

Istorinės aplinkybės taip lėmė, kad XVIII a. pabaigoje Lietuva ilgam prarado valstybingumą. Ji buvo padalyta ir okupuota Rusijos imperijos, kuriai europinė žmogaus teisių tradicija nebuvo būdinga, Lietuvos teisinis palikimas nebuvo plėtojamas. Savarankiškai kurti teisę, formuoti konstitucines tradicijas, puoselėti demokratines žmogaus teisių nuostatas, *inter alia*, įtvirtinti moterų pilietines ir politines teises, tapo įmanoma tik XX a. pradžioje ėmus byrėti Rusijos imperijai ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Pilietinių ir politinių teisių raidai Lietuvoje įtakos turėjo Europoje plėtęsis feministinis sąjūdis, moterų siekis turėti lygias su vyrais rinkimų teises. Kai kuriose valstybėse jau XIX a. pabaigoje buvo pripažinta moterų rinkimų teisė, pavyzdžiui, 1893 m. – Naujojoje Zelandijoje, 1901 m. – Australijoje. Moterų lygių politinių teisių siekis plito ir Europoje – 1906 m. Suomijoje (tuo metu turinčioje autonomijos statusą carinės Rusijos imperijoje) buvo deklaruotos moterų rinkimų teisės, o 1907 m. jos jau dalyvavo rinkimuose. Moterims rinkimų teisės gana greitai buvo suteiktos ir kitose Europos valstybėse, pavyzdžiui, Norvegijoje – 1913 m., Danijoje ir Islandijoje – 1915 m., Anglijoje, Vokietijoje, Latvijoje – 1918 m., Švedijoje, Estijoje – 1919 m., etc. Vis dėlto kai kuriose Europos valstybėse moterų rinkimų teisių įtvirtinimo procesas truko labai ilgai: Ispanijoje – 1931 m., Prancūzijoje ir Italijoje – 1945 m., Šveicarijoje – 1971 m., o Portugalijoje – tik 1976 m.

XIX a. pabaigoje, kaip ir didžiojoje Europos dalyje, Lietuvoje prasidėjo feministinis sąjūdis. Lietuvos moterų judėjimas atsiliko nuo Lenkijos, Latvijos, Suo-

mijos moterų judėjimų, kurie kūrė savo organizacijas jau XIX a. pabaigoje [7]. 1905 m. rugsėjo mėn. Vilniuje buvo įkurta Lietuvos moterų organizacija. Lietuvės, kitaip nei latvės, estės, lenkės, anksčiau organizavo pirmąjį moterų suvažiavimą, kuriame formuluoti moterų judėjimo tikslai. Vienas pagrindinių moterų susivienijimo tikslų – iškovoti lygias moterų ir vyrų teises [8].

Pažymėtina, kad moterų lygių politinių teisių siekis sutapo su bendromis pastangomis atkurti Lietuvos valstybingumą, grindžiamą demokratiniiais principais, ir vertintinas kaip integrali šio proceso dalis. Moterų rinkimų teisių pripažinimą rėmė ir politikoje dalyvaujantys vyrai. Manytume, kad šios aplinkybės, o ir tuo metu ypač aktyvus JAV ir kai kuriose Europos valstybėse femininis judėjimas dėl moterų politinio lygiateisiškumo lėmė tai, kad Lietuvoje moterų rinkimų teisės buvo pripažintos daug anksčiau nei kitose Europos valstybėse. Deklaruotos jos buvo anksčiau netgi nei Suomijoje, kurioje, kaip kad šiuo metu visuotinai pripažinta, rinkimų teisės moterims buvo suteiktos anksčiausiai Europoje. Pažymėtina, kad tuo metu Suomija, nors ir turėjo plačią autonomiją Rusijos imperijos sudėtyje, suvereniteto nerūrėjo.

Moterų lygiateisiškumo įtvirtinimui Lietuvoje ypač svarbus buvo 1905 m. gruodžio 4–5 d. vykęs Didysis Vilniaus Seimas, sprendęs Lietuvos valstybingumo klausimus. Jame dalyvavo ir moterys (Vilniuje susirinko daugiau kaip 2000 atstovų) [9]. Didysis Vilniaus Seimas pripažino demokratinius, *inter alia*, moterų ir vyrų lygybės principus, deklaravo visuotinių lygių Seimo rinkimų principus [10], kurie vėliau buvo įgyvendinti Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Vertinant Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus, svarbu pažymėti jo išskirtinę reikšmę nepriklausomos valstybės atkūrimo procese. Pasak M. Römerio, Didysis Vilniaus Seimas – tai istorinis įvykis Lietuvos tautiniam atgimime, aiškus šalies valstybinės idėjos iškėlimas [11]. Didysis Vilniaus Seimas vertinamas kaip tautinės revoliucijos dalis. Neabejotina šio Seimo įtaka lietuvių tautos valstybingumo siekiui. Pažymėtina, kad tuo metu kilusio tautinio atgimimo judėjimo tikslas buvo konsoliduoti lietuvių visuomenę turint siekį iškovoti plačią Lietuvos autonomiją, nes „visiškai nepriklausomybei atgauti dar nebuvo sąlygų“ [12]. Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus galima vertinti kaip skelbiančius būsimos projektuojamos valstybės santvarkos formą – tai demokratinė respublika su Seimu Vilniuje [13].

1907 m. spalio 6–7 d. Kaune vyko I moterų suvažiavimas, kuriame svarstyti aktualios moterų problemos ir jų lygybės su vyrais klausimai.

Moterys kritiškai reagavo į tai, kad jų atstovės nebuvo pakviestos į 1917 m. rudenį vykusią Vilniaus konferenciją, kurioje taip pat svarstytas Lietuvos valstybingumo klausimas; moterys Kaune sušaukė mitingą ir peticija kreipėsi į Lietuvos Tarybos prezidento pirmininką A. Smetoną. Šioje peticijoje, kurią pasirašė 20 000 asmenų, reikalauta, kad Lietuvos Taryboje būtų ir moterų atstovių [14]. Toks moterų aktyvumas skatino konstituciškai įtvirtinti lygias moterų ir vyrų teises, priimti demokratinius parlamento (Seimo) rinkimų įstatymus.

1928 m. buvo įkurta Lietuvos moterų taryba, turėjusi tikslą koordinuoti moterų sąjūdį. 1937 m. įvyko II moterų suvažiavimas, kuriame taip pat daug diskutuota apie moterų teises, reikalauta iš tikrųjų įgyvendinti konstitucines moterų teisių nuostatas.

III. MOTERŲ RINKIMŲ TEISĖS KONSTITUCINIS PRIPAŽINIMAS

Lygios moterų ir vyrų rinkimų teisės buvo paskelbtos jau 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo dokumentuose, tačiau jų teisinis įtvirtinimas tapo įmanomas tik paskelbus nepriklausomybę. 1918 m. vasario 16 d. paskelbus nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, buvo priimtos kelios laikinosios konstitucijos. Jau pirmosios 1918 m. Laikinosios konstitucijos (Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai) [15], Lietuvos Valstybės Tarybos priimtos 1918 m. lapkričio 2 d., 22 straipsnyje buvo skelbiama visų piliečių, kad ir kokios lyties jie būtų, lygybė prieš įstatymus. Šios Konstitucijos preambulėje nustatyta, kad valstybės formą nuspręs ir konstituciją priims Steigiamasis Seimas. 1918 m. Laikinosios konstitucijos 27 straipsnyje buvo nurodyta, kad Steigiamasis Seimas (parlamentas) renkamas visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose rinkimuose slapta balsuojant. Taigi kitaip nei kai kuriuose šaltiniuose nurodoma (šios teisės atsiradimas siejamas su 1919 m. Seimo rinkimų įstatymu), minėta 1918 m. Laikinoji konstitucija deklaravo demokratinius rinkimų principus, skelbdama lyčių lygybę ji konstituciškai įtvirtino ir moterų rinkimų teises. Analogiškos nuostatos buvo ir 1919 m. Laikinojoje konstitucijoje (Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai, priimti Valstybės Tarybos 1919 m. balandžio 4 d. [16]).

Taigi galima manyti, kad 1918 m. Lietuvos valstybės laikinoji konstitucija atvėrė moterims galimybes aktyviai dalyvauti politikoje, pripažino jų rinkimų teises. Tokį šių Laikinosios konstitucijos nuostatų interpretavimą paryškina ir ta aplinkybė, kad 1920 m. Steigiamojo Seimo priimtoje Laikinojoje Lietuvos valstybės konstitucijoje [17], kuri konstituciškai įtvirtino Lietuvą kaip demokratinę respubliką (1 straipsnis), taip pat buvo apsiribota tik bendrųjų lygiateisiškumo principų įtvirtinimu (Laikinosios konstitucijos 15 straipsnyje buvo pažymėta, kad visi Lietuvos piliečiai, vis tiek, kurios lyties, tautybės, tikybos, yra lygūs prieš įstatymus). Kaip žinome, Steigiamojo Seimo rinkimuose ne tik dalyvavo, bet ir buvo išrinktos net 7 moterys.

Įgyvendindama laikinųjų konstitucijų nuostatas, 1919 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Valstybės Taryba priėmė Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą [18], kurio 1 straipsnyje, išvardijus rinkimų teisės principus, buvo pakartotos laikinųjų konstitucijų nuostatos, o šio įstatymo 2 straipsnyje, apibrėžusiame aktyviają rinkimų teisę, įtvirtinta, kad rinkimuose dalyvauja visų tikėjimų ir tautų Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, kuriems suėjo 21 metai. Minėto įstatymo 5 straipsnyje apibrėžiant pasyviają rinkimų teisę – teisę būti renkamam – buvo nustatyta, kad renkamas gali būti Lietuvos pilietis arba pilietė, kuriam/kuriai suėjo 24 metai.

1922 m. Steigiamasis Seimas priėmė Lietuvos Valstybės Konstituciją [19], kurioje moterų ir vyrų lygiateisiškumas buvo labiau pabrėžtas – Konstitucijos 10 straipsnyje nustatyta, kad visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, prieš įstatymus yra lygūs. 1922 m. Konstitucijoje Seimo (parlamento) rinkimų teisė buvo eksplacitiškai įtvirtinta ne tik suformulavus bendruosius jos principus, *inter alia*, tos teisės visuotinumą ir lygybę, nustatius proporcinę rinkimų sistemą, bet ir išskyrus aktyviają ir pasyviają rinkimų teises. Formuluoiant rinkimų teisės reikalavimus, Konstitucijos 24 straipsnyje buvo nurodyta, kad rinkti atstovus į Seimą turi teisę visateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, ne jaunesni kaip 21 metų, o būti renkami – turintys ne mažiau kaip 24 metus [20]. Tai, kad Steigiamojo Seimo priimtoje 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje rinkimų teisė buvo eksplacitiškai įtvirtinta, sietina su šios Konstitucijos demokratiškumu, plačia žmogaus teisių doktrina [21].

Steigiamojo Seimo priimtos Lietuvos Valstybės Konstitucijos įsigaliojimas 1922 m. rugpjūčio 6 d. – reikšmingas atkurtos Lietuvos valstybės įvykis. Konstitucija faktiškai užbaigė nepriklausomos valstybės atkūrimo procesą [22].

Rinkimus į Seimą reglamentavo 1922 m. Steigiamojo Seimo priimtas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) Seimo rinkimų įstatymas [23]. Aktyvioji rinkimų teisė buvo numatyta visiems Lietuvos piliečiams, vyrams ir moterims, kurie yra ne jaunesni kaip 21 m. buvo ribojama rinkimų teisė asmenų, teismo nubaustų už tam tikrus nusikaltimus, *inter alia*, ir už „slaptą degtinės varymą“, ir asmenų, kuriems teismo sprendimu buvo nustatyta globa (4 straipsnis). Pasyvioji rinkimų teisė buvo numatyta Lietuvos Respublikos piliečiams, ne jaunesniems nei 24 metų. Pagal 37 įstatymo straipsnį kandidatų į Seimo narius sąrašus turėjo teisę siūlyti partijos.

Po Pirmojo pasaulinio karo visoje Europoje prasi-dėjęs demokratinis pakilimas truko neilgai. Atgavusi nepriklausomybę ir tai konstituciškai įtvirtinusi 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje, Lietuva susidūrė su įvairiomis (vidaus ir išorės) grėsmėmis. Jau Pirmajame Seime atsiskleidė jo nesugebėjimas vykdyti pagrindines savo funkcijas, tai baigėsi Seimo paleidimu pirma laiko. „Lietuvoje seimokratija evoliucionavo į prezidentokrati-ją, autoritarizmą“ [24]. Tokiomis sąlygomis buvo nutar-ta keisti Konstituciją, ir Respublikos Prezidentas 1928 m. gegužės 25 d. „Vyriausybės žiniuose“ oficialiai pas-kelbė savo pasirašytą ir ministro pirmininko kontrasig-nuotą dokumentą, pavadintą Lietuvos Valstybės Konsti-tucija; ji įsigaliojo tą pačią dieną. Deja, ši Konstitucija buvo priimta ignoruojant 1922 m. Konstitucijos keitimo tvarką, ji negali būti laikoma natūraliu Lietuvos konsti-tucionalizmo raidos rezultatu.

Vertinant moterų teisių reglamentavimą naujojoje Konstitucijoje, dėmesys atkreiptinas į tai, kad kai kurios nuostatos buvo tiesiogiai perkeltos iš 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos (formaliai žmogaus teisių kata-logas buvo panašus į nustatytąjį toje Konstitucijoje, daugelis nuostatų buvo pakartotos). Antai naujosios Konstitucijos 11 straipsnyje moterų ir vyrų lygiateisiš-

kumo principas reglamentuotas visiškai taip pat, kaip 1922 m. Konstitucijos 10 straipsnyje, tačiau reglamen-tuojant rinkimų teisę akivaizdus siekis susiaurinti rinkė-jų korpusą padidinus amžiaus cenzą: aktyvioji rinkimų teisė moterims ir vyrams buvo pripažįstama nuo 24 me-tų, o pasyvioji – nuo 30 metų (1928 m. Konstitucijos 45 straipsnyje ir prezidentui taikomas amžiaus cenzas buvo padidintas nuo 35 metų (1922 m. Konstitucijos 43 straipsnis) iki 40 metų.).

1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 106 straipsnyje buvo nustatyta, kad ji turi būti „<...> tikri-nama, ne vėliau kaip per dešimt metų, tautos atsiklausimo keliu“. 1938 m. Konstitucija buvo priimta ne refe-rendumu, bet Seime. 1936 m. išrinktas Seimas, nors ir neturėjo steigiamosios valdžios galių, po ilgokos per-traukos, 1938 m. vasario 11 d. posėdyje, beveik vienin-gai pritarė Konstitucijos projektui, o 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucija buvo paskelbta „Vyriausy-bės žiniuose“.

1936 m. Seimas rinktas pagal naują įstatymą. 1936 m. priimtas Seimo rinkimų įstatymas [25] ne tik pagal 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos reikalavimus padidino amžiaus cenzą ir aktyviajai rinkimų teisei – iki 24 m., ir pasyviajai rinkimų teisei – 30 m., bet ir nustatė kai kuriuos papildomus reikalavimus (įstatymo 2 straipsnyje buvo numatyta, kad negali būti renkamas ne tik tas, kas neturi aktyviosios rinkimų teisės, bet ir tas, kas yra natūralizuotas Lietuvos pilietis; kas nemoka „žodžiu ir raštu valstybinės kalbos“; buvo pakeista ir kandidatų į Seimo narius sąrašų sudarymo tvarka, tokia teisė buvo numatyta ne partijoms, bet apskrities tary-boms; kandidatų į tautos atstovus turėjo būti siūloma tiek, kiek apygardoje renkama tautos atstovų (31 str.); apskrities taryba turėjo siūlyti kandidatus į tautos atsto-vus iš savo apskrities rinkikų, kurie yra išgyvenę apskri-tyje ne mažiau kaip 6 mėnesius arba turi apskirtyje ne-kilnojamojo turto (32 str.). Pagal 1931 m. Vietos savi-valdos įstatymo nuostatas apskričių tarybos nariai buvo renkami iš asmenų, galėjusių būti renkama to vals-čiaus arba miesto tarybos nariais. Tokiems asmenims buvo taikomi specialūs reikalavimai, *inter alia*, mokė-jimu nekilnojamojo turto mokesčių, išsilavinimo ir kita. Tokie apskričių tarybos nariams taikomi reikalavimai nebuvo palankūs moterims. Šiame Seimo rinkimų įsta-tyme taip pat buvo įtvirtintos nuostatos, kurios sumažino renkamų Seimo narių skaičių. Pagal 1922 m. Seimo rinkimų įstatymą renkamų Seimo narių skaičius buvo nustatomas toks, kad 25 tūkstančiams gyventojų tektų vienas atstovas (9 straipsnis), o pagal 1936 m. Seimo rinkimų įstatymo 29 straipsnį toks rinkėjų skaičius jau buvo 50 tūkstančių.

Taigi 1936 m. Seimo rinkimų įstatymo nuostatose nustačius papildomus reikalavimus pasyviajai rinkimų teisei, sumažinus renkamų Seimo narių skaičių, sumažė-jo piliečių, ir vyrų, ir ypač moterų – galimybės būti ren-kamiems į Seimą. Nors tokiais rinkimų teisinio regla-mentavimo pakeitimas nebuvo tiesiogiai siekiama su-mažinti moterų galimybes būti išrinktoms į Seimą, aki-vaizdu, kad realios moterų galimybės konkuruoti su vy-

rais tampa kandidatais į Seimo narius buvo joms nepalankios.

1938 m. Lietuvos Konstitucija buvo grindžiama autoritetine valdžios samprata, joje atsisakyta liberalioms konstitucijoms būdingų tradicijų, nebuvo įtvirtintas valdžių padalijimo principas ir visa vykdomoji bei įstatymų leidžiamoji valdžia buvo sutelkta šalies prezidento rankose. 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje deklaruotos įvairios pilietinės ir politinės teisės, ypač platus, palyginti su ankstesnėmis konstitucijomis, buvo socialinių teisių blokas. Vis dėlto joje ryškus etatistinis paternalistinis žmogaus teisių vertinimas. Žmogaus teisių konstitucinis reglamentavimas šioje Konstitucijoje išsiskyrė pirmumo valstybės interesams teikimu – jos 16 straipsnyje buvo teigiama, kad „piliečiui valstybė yra jo paties buvimo pamatas“.

Vertinant konstitucinį moterų teisių įtvirtinimą reikėtų pažymėti, kad moterų rinkimų teisės atskirai neminimos, formuluojamas bendras piliečių lygių teisių principas – Konstitucijos 18 straipsnyje nurodoma, kad „prieš įstatymus piliečiai lygūs“, „negali būti mažinamos piliečių teisės dėl jo tikybos ar tautybės“. Kitaip nei ankstesnėse konstitucijose, lytis kaip galimas diskriminacijos pagrindas nėra išskiriama. Kituose Konstitucijos straipsniuose taip pat deklaruojami tik bendrieji Seimo rinkimų principai, tačiau ir joje išlieka 1928 m. Konstitucijoje įtvirtinta tendencija rinkimų teisę siaurinti paliekant gana aukštą aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisių amžiaus cenzą, rinkėjams ir kandidatams į Seimo narius buvo palikti tie patys amžiaus kriterijai (toks pat liko ir kandidato į Respublikos Prezidentus minimalaus amžiaus reikalavimas – jis turėjo būti ne jaunesnis kaip 40 metų (63 straipsnis)) – Konstitucijos 76 straipsnio pirmojoje dalyje nurodyta, kad „kandidatai į Seimo narius gali būti siūlomi piliečiai, suėję ne mažiau kaip 30 metų“, 78 straipsnyje, apibrėžiant aktyviosios rinkimų teisės cenzą, jis liko toks pat – 24 metai.

Reglamentuojant aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teises atitinkamuose 1938 m. Konstitucijos straipsniuose, kitaip nei ankstesnėse konstitucijose, buvo tiesiogiai nurodyta, kad suteikiama teisė Seimo rinkimų įstatymu nustatyti, kas neturi teisės balsuoti, taip pat nustatyti papildomus reikalavimus, taikytinus kandidatams į Seimo narius. Konstitucijos 77 straipsnyje buvo išvardyti tradiciniai Seimo rinkimų teisės principai – visuotinis, tiesioginis, lygus ir slaptas balsavimas, išliko ir proporcinė rinkimų sistema, tačiau, kitaip nei ankstesnėse konstitucijose, 1938 m. Konstitucijos 78 straipsnyje buvo nustatyta, kad balsuoti yra ne tik kiekvieno, turinčio tokią teisę, teisė, bet ir pareiga.

Vertinant moterų teisių reglamentavimą 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje pažymėtina, kad joje moterų pilietinės ir politinės teisės atskirai neminimos, moterų ir vyrų teisių lygumas nepabrėžiamas, moters teisės vertinamos kaip piliečio teisės. Šioje Konstitucijoje ir moterų rinkimų teisės, kaip savarankiškos teisės, neminimos, nes tai, be abejo, Lietuvoje jau seniai buvo savaime suprantama. Taigi aptariamų konstitucinių nuostatų teisinė raiška visuomenėje, kurioje iš tikrųjų įgyvendinama lyčių lygybė, gal ir nesulauktų priekaištų, tačiau vertinant

tikrąją moterų teisių padėtį to meto Lietuvoje (taip pat ir visoje Europoje), jų ir vyrų teisių nelygumą jas įgyvendinant ne tik politikos, bet ir kitose gyvenimo srityse, manytina, kad 1938 m. Lietuvos Konstitucijos nuostatose, apibrėžiant piliečių teisių lygiateisiškumą ir stokojant draudimo diskriminuoti asmenį dėl lyties (nors visose ankstesnėse Lietuvos konstitucijose lyčių lygiateisiškumas buvo deklaruojamas), nesudaromos pakankamos garantijos užtikrinti lygias moterų ir vyrų teises.

IV. MOTERŲ DALYVAVIMAS PIRMŲJŲ PARLAMENTŲ VEIKLOJE

1920 m. į Steigiamąjį Seimą, pirmąjį nepriklausomos Lietuvos parlamentą, buvo išrinktos 7 moterys [26], iš viso į jį buvo išrinkta 112 narių [27]. Pirmosios parlamento narės buvo visuomenės veikėjos, gimnazijų ir pradžios mokyklų mokytojos, vedėjos [28]. Vyriausia amžiumi Steigiamojo Seimo narė buvo Gabrielė Petkevičaitė (jai buvo 60 metų), ji pirmininkavo pirmajam jo posėdžiui. Posėdžio sekretorė taip pat buvo moteris – viena jauniausių Steigiamojo Seimo narių 24 metų Ona Muraškaitė-Račiukaitienė.

1920 m. išrinkto Steigiamojo Seimo vaidmuo formuojant atkurtos nepriklausomos valstybės teisinius pagrindus buvo išskirtinis, ryškus buvo ir moterų parlamentarių vaidmuo. Steigiamasis Seimas rengė 1922 m. Konstituciją. Prie Konstitucijos projekto rengimo kaip komisijos narė prisidėjo ir moteris – į pirminę minėtą 14 narių komisijos sudėtį buvo įtraukta Gabrielė Petkevičaitė [29]. Moterys, kurios nebuvo Konstitucijos projekto rengimo komisijos narės, taip pat aktyviai teikė pasiūlymus dėl Konstitucijos teksto. Be kita ko, į Konstitucijos tekstą buvo siūloma įrašyti straipsnį, garantuojantį moterų moralinę lygybę vyrams, kad jiems būtų taikomi lygūs moralės dėsniai [30], taip pat buvo siūloma panaikinti prostitucijos reglamentavimą įstatymais. Nepaisant net kai kurių vyrų Steigiamojo Seimo narių paramos, šis moterų pasiūlymas buvo įvertintas kaip antikonstitucinis ir per balsavimą atmestas [31]. Moterų frakcija Steigiamajame Seime siūlė ir pataisas – civiliniuose įstatymuose, reglamentuojančiuose moterų turtines teises, taip pat ir šeimos teisėje pašalinti moterų ir vyrų nelygybę, be to, buvo diskutuota dėl civilinės santuokos įteisinimo. Tuo metu moterys buvo parengusios bei pateikusios ir daugiau įstatymų projektų.

1922 m. į Seimą buvo išrinktos 5 moterys, o iš viso buvo 78 Seimo nariai; 1923 m. iš visų 78 Seimo narių buvo 3 moterys, 1926 m. iš 85 Seimo narių – 4 moterys.

1936 m. per Seimo rinkimus nebuvo išrinkta nė viena moteris (iš viso buvo išrinkti 49 Seimo nariai). Tokius 1936 m. Seimo rinkimų rezultatus lėmė rinkimų nedemokratiškumas, ryškus Seimo narių skaičiaus sumažinimas, moterims nepalankūs rinkimų įstatymų pakeitimai, kurie rinkimų teises, kaip minėta, susiejo ir su kai kuriais cenzais. Pažymėtina, kad nors šie cenzai nebuvo skirti apriboti moterų rinkimų teises, jie susiaurino visų Lietuvos piliečių galimybes būti renkamiems į Seimą, tačiau šie reikalavimai ypač sumažino moterų realias galimybes būti renkamos.

Moterys nebuvo vertinamos kaip lygiateisės ne tik politikoje, bet ir darbo rinkoje [32]. Nors Lietuvos moterys buvo vienos labiausiai išsilavinusių to meto Europos moterų (iš 23 valstybių 1935 m. Tautų Sąjungai pateiktųjų duomenis apie moterų, turinčių aukštąjį išsilavinimą skaičių, Lietuva buvo 5 vietoje, Lietuva santykinai turėjo daugiau studenčių nei Anglija, Prancūzija, Vokietija, Šveicarija ir Švedija [33]), tačiau politiniame valstybės gyvenime, deja, jos vaidino nežymų vaidmenį, jų politinis lygiateisiškumas teisėje buvo deklaruojamas, tačiau nebuvo įgyvendinamas.

Dėl tokių nepalankių 1936 m. rinkimų į Seimą rezultatų Moterų taryba iškėlė politinio lygiateisiškumo klausimą, kritikavo to meto rinkimų įstatymą ir reikalavo priimti Civilinį kodeksą, nes galioję civiliniai įstatymai varžė moterų turtines teises, o šios savo ruožtu varžė ir moterų galimybes būti renkamos į Seimą [34]. Civilinio kodekso priėmimas buvo svarbus klausimas, nes su juo sietas civilinės teisės partikuliarizmo Lietuvoje panaikinimas, sudaręs sąlygas skirtingai reglamentuoti moterų nuosavybės teises.

1937 m. įvyko II moterų suvažiavimas, kuriame reikalauta įgyvendinti 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje įtvirtintus moterų ir vyrų lygybės reikalavimus, t. y. kad moterų teisės nebūtų įstatymais ir Vyriausybės potvarkiais siauriamos, kad moterys prisidėtų prie Civilinio kodekso rengimo; moterys pageidavo, kad jų būtų ir Seime [35].

Dėl kilusių moterų sąjūdžio problemų, nedemokratiškos politinės sistemos, nedemokratiškos konstitucinių reformų ir politikų vyrų neigiamo požiūrio į moterų dalyvavimą politikoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje moterys Lietuvos valstybės politikai didesnės įtakos neturėjo.

V. KAI KURIOS ŠIUOLAIKINĖS MOTERŲ TEISIŲ RAIDOS TENDENCIJOS

XX ir XXI a. sandūroje moterų teisių problemas Lietuvoje siejamos nebe su moterų teisių pripažinimu *de jure* ir jų lygiateisiškumo su vyrais konstituciniu teisiniu įtvirtinimu, bet su jų realiu įgyvendinimu. Moterų ir vyrų lygiateisiškumo įtvirtinimui įtakos turi nepakankamai efektyvus jų lygių galimybių teisių užtikrinimo mechanizmas, visuomenėje gajūs patriarchaliniai stereotipai.

1940 m. sovietinė okupacija sustabdė Lietuvos valstybės ir jos teisės raidą. Lietuva nepriklausomybę atkūrė tik 1990 m.

Vertinant moterų teisių įtvirtinimą 1990 m. Lietuvos laikinojoje konstitucijoje (Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme [36]) pažymėtina, kad moterų teisių teisiniui reguliavimui, jų lygiateisiškumo įtvirtinimo konstitucinei teisei išraiškai įtakos turėjo ir konservatyvus požiūris į moters vaidmenį visuomenėje [37]. Tokio moterų teisių vertinimo gana greitai atsisakyta, ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje moterų teisių lygybės problema sprendžiama kaip ir kitose šiuolaikinėse demokratinių valstybių konstitucijose, grindžiamose žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių doktrina, – įtvirtinant, *inter alia*, diskri-

minacijos dėl lyties draudimą, deklaruojant asmenų lygiateisiškumą (29 straipsnis).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai yra svarbus Lietuvos teisės šaltinis. Konstitucinis Teismas turi išimtinis įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą – formuoti oficialią konstitucinę doktriną. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas buvo ne kartą interpretuojamas [38], tačiau kol kas ne lyčių lygybės aspektu.

Moterų teisių raidai Lietuvoje įtakos turi ir tarptautinė žmogaus teisių teisė, tarptautinės moterų teisių raidos tendencijos [39]. 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo Europos Sąjungos valstybe nare, ji yra ir daugelio tarptautinių organizacijų narė.

Lyčių lygiateisiškumo klausimai šiuolaikinėje žmogaus teisių doktrinoje yra įgiję daug įvairių naujų aspektų. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje sprendžia ne tik dėl žmogaus teisių, garantuojamų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje ir jos papildomuose protokoluose, pažeidimo įvairiose gyvenimo srityse lyčių lygybės aspektu, bet ir asmens teisės į savo lyties tapatumą aspektu (pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *L. prieš Lietuvą* [40]).

XX a. pabaigos ir XXI amžių sandūroje moterys (kaip ir feministinio judėjimo Lietuvoje pradžioje) aktyviai siekia dalyvauti valdant savo šalį, siekia politikės karjeros. Lietuvos moterims geriau sekasi būti renkamos ir skiriamoms į ES institucijas nei būti išrinktoms į Lietuvos Respublikos Seimą, būti skiriamoms Vyriausybės narėmis. Moterų atstovavimas ES institucijose atitinka daugelio kitų Europos Sąjungos valstybių narių tendencijas. Pavyzdžiui, 2004 m. Lietuvoje į Europos Parlamentą buvo išrinkta 13 jo narių, iš jų – 5 moterys. Moteris atstovauja Lietuvai ir Europos Komisijoje – 2004 m. buvusi Lietuvos Respublikos finansų ministrė D. Grybauskaitė buvo paskirta ES biudžeto komisare.

Moterų Lietuvos parlamente nėra daug, pavyzdžiui, 2000 m. į Seimą buvo išrinkta tik 15 moterų (iš viso yra 141 Seimo narys), 2004 m. – 31 moteris. Šiuo aspektu Lietuva atsilieka nuo kitų Europos valstybių, ypač Skandinavijos valstybių moterų dalyvavimo nacionaliniuose parlamente tendencijų. Moterų nedaug yra ir vykdomojoje valdžioje, Lietuvos Respublikos Vyriausybėje jų ypač mažai, dažniausiai jos užima 1–3 ministrų postus (šiuo metu iš 14 Vyriausybės narių yra 3 moterys). Tik vieną kartą moteris buvo paskirta užimti Vyriausybės vadovo pareigas. Nors Lietuvoje teisėjos sudaro daugiau nei pusę viso teisėjų korpuso, t. y. 54 proc., dažniausiai jos dirba žemesnėse teismų grandyse – tik kelios iš jų yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo arba Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjos.

Moterų lygiateisiškumui įgyvendinti Lietuvoje kuriami ir specialūs teisiniai mechanizmai, turintys garantuoti veiksmingą moterų ir vyrų lygių teisių įgyvendinimą įvairiose srityse. 1998 m. buvo priimtas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Įgyvendinant šio įsta-

tymo nuostatas 1999 m. įsteigta Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, turėjusi nagrinėti skundus dėl diskriminacijos dėl lyties. 2002 m. minėtas įstatymas buvo papildytas taip, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba galėtų tirti skundus ir vartotojų teisių apsaugos bei reklamos srityje. 2003 m. buvo priimtas Lygių galimybių įstatymas, įsigaliojęs 2005 m., kuriuo pakeistas tarnybos pavadinimas (ji tapo Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba) ir išplėstos jos veiklos sritys. Šiuo metu lygių galimybių kontrolierius sprendžia skundus dėl tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos dėl lyties ir lytinės orientacijos, seksualinio priekabiavimo, amžiaus, negalios, rasės arba etninės priklausomybės, religijos arba įsitikinimų [41]. Dėl įvairaus pobūdžio diskriminacijos dažniausiai skundžiasi moterys, nors 2000 m. vyrai sudarė net 62 proc. visų besikreipusiųjų į tarnybą. Moterys dažniausiai skundžiasi dėl diskriminacijos darbo santykių srityje, *inter alia*, ir dėl nevienodo užmokesčio moterims ir vyrams už lygiavertį darbą. Vyrai dažnai skundžiasi, kad yra diskriminuojami šeimos santykių srityje, kad išsituokus jiems nepagrįstai ribojama teisė globoti vaikus.

Nepakankamas moterų aktyvumas politikoje, jų skundai dėl diskriminavimo įvairiose gyvenimo srityse, kuriuos nagrinėja Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, liudija, kad užtikrinti lygias moterų ir vyrų teises Lietuvoje tebėra aktualu.

ĮŠVADOS

Vertinant moterų teisių teisinio pripažinimo Lietuvoje raidą, galima išskirti XVI a., kai moterų turinės teisės ir kai kurios asmeninės laisvės buvo teisiškai įtvirtintos pirmuosiuose Lietuvos Statutuose.

XX a. pradžioje Lietuvoje kilo feministinis sąjūdis, moterų teisių lygiateisiškumą siejęs ir su jų dalyvavimu rinkimuose. Moterys siekė aktyviai įsitraukti į politinius procesus atkuriant Lietuvos valstybingumą. Moterų atstovės dalyvavo 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo darbe.

Moterų rinkimų teisės, kaip vienas iš teisinio lygiateisiškumo elementų, buvo konstituciškai įtvirtintos jau pirmojoje 1918 m. Lietuvos valstybės laikinojoje konstitucijoje. Konstitucijoje skelbiant lyčių lygybę įstatymams, rinkimų visuotinumą ir lygumą kartu buvo pripažįstamos ir moterų rinkimų teisės. Šias teises (aktyviają ir pasyviają) detalizavo 1919 m. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas ir vėlesni rinkimų įstatymai.

XX a. pirmojoje pusėje moterys siekė ir politinio lygiateisiškumo. Jos buvo renkamos į pirmuosius parlamentus (ir netgi pirmininkavo jiems), teikė siūlymus rengiant 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją, siekdamos išplėsti moterų turines teises, stengėsi vienodinti civilinius įstatymus, juos tobulinti.

XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje moterų teisės plėtojamos toliau, be to, kuriami šių teisių apsaugos mechanizmai, turintys padėti realiai įgyvendinti moterų ir vyrų lygiateisiškumą. Nepaisant to, šiam lygiateisiškumui vis dar turi įtakos visuomenėje gajūs patriarchaliniai stereotipai.

PASTABOS IR NUORODOS

1. Moterų teisių XIX a. pabaigoje XX a. pirmoje pusėje tyrinėjimams skirtas ne vienas istorikų darbas, analizės išsamumu ir šaltinių gausa ypač išsiskiria V. Jurėnienės publikacijos, - http://www.vukhf.lt/index.php?url=/lietuviskas/katedros/filosofijos_ir_kulturos_st/personalas.
2. Bardach J. Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w. – *Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego*. Warszawa-Białystok, 1970, No. 13, p. 9-10.
3. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. – Vilnius: Vaga, 2001.
4. Ibid.
5. Andriulis V. Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
6. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. – Vilnius: Vaga, 2001.
7. Jurėnienė V. I-asis ir II-asis moterų suvažiavimai: Lietuvos moterų judėjimo siekiai ir išdavos. – *Kauno istorijos metraštis*. T. 6. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
8. Ibid.
9. Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas (1920.V.15 - 1922.X.7)*. – New York: Lithuanian National Foundation Inc. TAUTOS FONDAS, 1975.
10. Didysis Vilniaus Seimas paskelbė memorandumą, kurio ketvirtame punkte buvo nustatyta, kad „lietuviai reikalauja sau ir kitoms tautoms Lietuvos tiesų užimti visuomenės ir valstijos vietas; neapriboto nekilnojamo turto įgijimo tiesų; tiesų susidraugavimo (sajungų ir susirinkimų); lygybės prieš įstatymus ir tiesos, prie visuotinio ir statuso rinkimo su slapto ir lygiu balsų padavimu, dalyvauti, per savo atstovus, lietuvių seime Vilniaus mieste ir visuotiniame valstijos parlamente“. Cit. pagal Motieka E. *Didysis Vilniaus Seimas*. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla (LII leidykla), 2005.
11. Römeris M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis*. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937.
12. Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas (1920.V.15 - 1922.X.7)*.
13. Motieka E. *Didysis Vilniaus Seimas*.
14. Jurėnienė V. Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateisiškumą 1922 m. Konstitucijoje. – *Mūsų konstitucionalizmo raida (straipsnių rinkinys)*. – Vilnius: Seimo I-kla „Valstybės žinios“, 2003.
15. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*. Parengė V. Andriulis, R. Mockevičius, V. Valeckaitė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1996.
16. Ibid. Reikia pabrėžti, kad teisės ir istorijos mokslininkų požiūris į šį teisės aktą yra nevienodas: pavyzdžiui, Mykolas Römeris 1919 m. Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos pamatinius dėsnius laikė nauja laikinąja Lietuvos konstitucija, o K. Račkauskas, M. Mackevičius ir kiti – tik 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos pamatinių dėsnių nauja redakcija ir savarankiškos reikšmės jai neteikė. Tokiam požiūriui pritaria ir M. Maksimaitis. Plačiau žr.: Maksimaitis M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. – Vilnius: Justitia, 2005.
17. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*.
18. Ibid.
19. Ibid.
20. Ibid.

21. Apie žmogaus teisių doktriną 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje plačiau žr.: T. Birmontienė. Žmogaus teisių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje. – *Mūsų konstitucionalizmo raida (straipsnių rinkinys)*.
22. Maksimaitis M. Op. cit.
23. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*.
24. Maksimaitis M. Op. cit.
25. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*.
26. Vėliau dar kelios moterys pakeitė atsistatydinusius Seimo narius.
27. Lietuvos Respublikos Seimo tinklalapis http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=286&p_k=1.
28. Jurėnienė V. Steigiamojo Seimo narės ir jų veikla įteisinant lyčių lygiateisiškumą 1922 m. Konstitucijoje. – *Mūsų konstitucionalizmo raida (straipsnių rinkinys)*.
29. Žemaitytė-Veilentienė A. Konstitucijos projekto komisijos nariai. – *Mūsų konstitucionalizmo raida (straipsnių rinkinys)*.
30. Jurėnienė V. Moterys 1920–1922 metų Steigiamajame Seime. – *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. – Vilnius: VU Lygių studijų centras, 2001. Nr. 3.
31. Už tokį pasiūlymą balsavo 18 Seimo narių, prieš – 31 Seimo narys.
32. Kaip nurodo V. Jurėnienė, 1935 m. Kauno miesto savivaldybė priėmė sprendimą atleisti moteris gydytojas iš apskrities ligoninės, aiškindama, kad atleidimo priežastis – ne kompetencijos trūkumas, bet vyrų užimamos tarnybos. Nors dėl minėto fakto Lietuvos moterų, baigusių aukštąjį mokslą, sąjunga kreipėsi į Vidaus reikalų ministrą, prašydama nepasirašyti tokio tarybos nutarimo, tačiau ministras į šį prašymą neatsižvelgė. Plačiau žr.: Jurėnienė V. Lietuvos moterų taryba ir jos veikla valstybėje XX a. 3-4 dešimtmečiuose. – Parlamento studijos. Mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2005. Nr. 4.
33. Ibid.
34. Jurėnienė V. I-asis ir II-asis moterų suvažiavimai: Lietuvos moterų judėjimo siekiai ir išdavos. – *Kauno istorijos metraštis*.
35. Jurėnienė V. I-asis ir II-asis moterų suvažiavimai: Lietuvos moterų judėjimo siekiai ir išdavos. – *Kauno istorijos metraštis*.
36. *Valstybės žinios*, 1990. Nr. 9-224.
37. Pažymėtina, kad šioje laikinojoje konstitucijoje bandyta ir naujai vertinti moters vaidmenį šeimoje: Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 15 straipsnio 3 dalyje buvo nustatyta, kad motinų, kurios namuose augina ir auklėja du ir daugiau vaikų, darbas pripažįstamas visuomenei reikšminga veikla ir atlyginamas įstatymų numatyta tvarka.
38. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. sausio 30 d. ir kt. nutarimai.
39. Lietuva yra ratifikavusi pagrindinius moterų teisių klausimus reglamentuojančius tarptautinius dokumentus, *inter alia*: 1979 m. JTO Konvenciją dėl moterų visų rūšių diskriminacijos formų panaikinimo (angl. *Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*), 1999 m. JTO Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims fakultatyvinį protokolą (angl. *Optional protocol to the 1979 Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*), 2000 m. JTO Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (angl. *United Nations Convention against transnational organized crime*), 2002 m. Protokolą dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinamą ja, pa-

pildantį 2000 m. Jungtinių Tautų konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (angl. *Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the 2000 United Nations Convention against transnational organized crime*) ir kt.

40. Europos Žmogaus Teisių Teismo tinklalapis <http://www.echr.coe.int/echr>.

41. <http://www.lygybe.lt>

DEVELOPMENT OF WOMEN'S RIGHTS IN LITHUANIA: CONSTITUTIONAL RECOGNITION AND STRIVING FOR POLITICAL EQUALITY

Toma Birmontienė *

Justice of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania

S u m m a r y

The equality of women in Lithuania is an important question of law, history, sociology, politics and other science, which, even though is investigated by all these sciences in different aspects, has quite a few common points. The purpose of this article is to touch the development of the establishment of equality of women in politics from the legal point of view, it is also aimed to reveal some important historical facts which determined the recognition and constitutional consolidation of women suffrage, one of the essential political rights of women. In the article, the author tries to note some historical facts about Lithuania and she states that women suffrage was recognized earlier in Lithuania than in most European states, it is linked to the decision of the Great Seimas of Vilnius of 1905. While construing the recognition of such right as far back as in 1905 the attention is drawn to the fact that the aim of the recognition of political rights of women was coincident with the general efforts to restore the statehood and is to be assessed as an integral part of the development of the democratic state. In the article, various constitutional and legal aspects of the suffrage and the activity of the first female members of the parliament while proposing draft Constitution of the Republic of Lithuania of 1922 and laws are analysed. Even though the main emphasis of the article is the recognition of women suffrage and its implementation at the beginning of the 20th century, in the opinion of the author, while analysing the development of women suffrage in the legal aspect, one must pay heed to the exceptional significance of the Statutes of Lithuania (1529, 1566, 1588) to the development of women suffrage. In the article some contemporary tendencies of the development of women suffrage are also briefly reviewed.

Keywords: equality of women, Development of Women's Rights, Political Equality.

* Justice of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Mykolas Romeris University, Law Faculty, Constitutional Law Department, Professor.